

NÂVEKİYYE TÜRKMENLERİ SORUNU

ALİ SEVİM*

İlk kez, Sultan Alp Arslan'ın eniştesi (Gevher Hatun'un eşi) Erbasan (Erbaşgan)'ın sultana isyanı dolayısıyla Sıbt İbnü'l-Cevzi'nin *Mir'atü'z-Zaman* adlı eserinde adından sözedilen *Nâvekiyye Türkmenleri* (الترکان النواکیه) hakkında, özellikle ülkemizdeki bilim adamları çeşitli fikirler ileri sürmüşler ve *Nâvekiyye* sözcüğünü açıklamaya çalışmışlardır. bunların görüş ve ileri sürdükleri fikirleri tarih sırasına göre genel çizgileriyle açıklamaya çalışalım:

Rahmetli Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç, "*Nâvekiyye* sözcüğünün 24 Oğuz boylarından *Yıva* (*Yavuk, Yivek*) boyunu ifade ettiğini" ileri sürmüş (*Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s. 68), daha sonra rahmetli Ord. Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü (*Belleten I*, 287-88) ve nihayet Prof. Dr. Faruk Sümer, aynı fikri yani *Nâvekiyye*'nin *Oğuzların Yıva* (*İva*) boyunu ifade ettiğini belirtmişlerdir (Yıva Oğuz Boyuna Dair, *Türkiyat Mecmuası*, IX, 151 vd.). Fakat F. Sümer, daha sonraki bir makalesinde: (Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar, A.Ü. DTC. Fak. Tarih Araştırmaları Dergisi, I, s. 5, not 1) bu fikrinden vazgeçmiştir. Bununla birlikte her üç bilgin, *Nâvekiyye* sözcüğünün filolojik bir açıklaması üzerinde durmamışlardır.

Nâvekiyye Türkmenleri hakkında en ilginç iddia ve fikirleri rahmetli hocam Prof. Dr. Osman Turan ileri sürmüştür. Şöyleki:

O, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti* (Ankara 1965) adlı eserinde (s. 120-23), *Mir'atü'z-Zaman*'da genellikle *Nâvekiyye* (bazan *Nâvekiyye*, *Nâzukiyye* imlâsıyla) şeklinde kaydedilen bu sözcüğü, dil bakımından pek isabetli olmayan bir açıklamayla *Yabgulu* (*Yâvgyân*), yani Selçuk Bey'in oğullarından Arslan (İsrail) Yabgu'ya bağlı *Türkmenler* olarak (*et-Türkmanü'l-Yâvgyân*, *Yabguviyân*) olarak açıklamıştır. Fakat gerçekten Arslan Yabgu'nun *Gazneli* sultanı Mahmud tarafından tutuklanıp *Kâlinçar* kalesinde hapsedilmesi üzerine, kendisine bağlı *Türkmenler* (*Oğuzlar*), özellikle *Gazne* topraklarında büyük ölçüde yağma akınlarında bulunmuşlardır. Daha sonra *Selçukluların* başına geçen Tuğrul ve

* Prof. Dr., A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi.

Ç a ğ r ı B e y kardeşlere pek katılmayıp bazı beylerin komutasında kendi başlarına birçok hareketlerde bulunmuşlardır. Fakat o devir kaynakları, bu *Türkmenleri Nâvekiyye, Yavekiyye, Yavgıyân* adlarıyla hiçbir zaman anmamışlar, sadece *Balhan* ve *Irak Türkmenleri* adıyla kaydetmişlerdir. Bunların çeşitli faaliyetleri hakkında, ilgili doğulu ve batılı kaynaklarda geniş bilgiler vardır; hattâ bunlardan kalabalık bir bölümü, *Kuzey-Irak*'tan *Doğu-Anadolu* ve *Azerbaycan*'a giderlerken Sultan Tuğrul'un emriyle *Anadolu*'da fetih hareketlerinde bulunan *Selçuklu* kuvvetlerine katılmışlardır; bu itaatlerinden dolayı Sultan Tuğrul, onlara *Diyarbakır* yörelerinde bazı yurtlar vermiştir.

Prof. Dr. Osman Turan'ın bu iddiası üzerine, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Profesörü* rahmetli Ahmet Ateş, *Belleterin*'de (XXIX/115, 1965) "Yabgulular Meselesi" adlı bir makale yayınlıyarak O. Turan'ın sözkonusu fikir ve görüşlerinin isabetli olmadığını, özellikle dil bakımından yaptığı açıklama ve örneklerle belirtmeye çalışmıştır. Ona göre *Nâvekiyye (Yâvekiyye)* sözcüğü, "Yolunu kaybeden, sapkın, başıboş dolaşan göçebe kabile ve zümre anlamına gelen *Yâvegî* sözcüğünün çoğulu olan *Yâvegîyân*'ın bozulmuş şeklinden ibarettir. Gerçekten Prof. Dr. Ateş, bu hususu, çeşitli sözcükler ve kaynaklardan verdiği örneklerle göstermeye çalışmıştır ki, bu bizce *Nâvekiyye (Yâvekiyye)* sözcüğünün en bilimsel bir açıklaması olmalıdır. Şimdi biz *Nâvekiyye (Yâvekiyye) Türkmenlerinin Anadolu, Suriye ve Filistin*'deki çeşitli faaliyetleri hakkında genel bilgi verelim:

Henüz tespit edilemeyen bir nedenle eniştesi Sultan Alp Arslan'a isyan edip beraberinde kalabalık *Nâvekiyye Türkmenleriyle Anadolu*'ya gelen Erbasan, sultanın buyruğuyla kendisini yakalamakla görevlendirilen Afşin Bey'in harekete geçmesi üzerine batı yönünde *Kızılırmak* yörelerine çekildi; bu sıralarda *Bizans İmparatoru Romanos Diogenes* tarafından *Anadolu*'daki *Selçuklu* akınlarını durdurmakla görevlendirilen General Manuel Komnenos'u *Sivas* yörelerinde bozguna uğrattı, hattâ onu ve beraberinde bulunan Nikephoros Melissenos ve daha birkaç *Bizans* generalini tutsak almayı başardı. Fakat çok geçmeden Erbasan'ın, Afşin tarafından izlenmekte olduğunu haber alan tutsak Manuel, onu ısrarla *Bizans*'a sığınmaya razı etti. Bunun üzerine Erbasan, başta Manuel olmak üzere, öteki *Bizans* generallerini salıverdi ve sultanın gazabından son derecede endişe ve korkuya kapılması nedeniyle ailesi ve yakınlarıyla birlikte *İstanbul*'a gidip *Bizans*'a sığınmıştır; imparator, onu, sanki bir müttefik devlet hükümdarı gibi son derecede görkemli bir törenle karşılayıp kabul etti. Böylece tarihte ilk kez bir *Selçuklu* başbuğu *Bizans*'a

sığınmış oluyordu. Öte yandan Erbasan'ı izlemekte olan Afşin Bey Afyon-Uşak-Denizli üzerinden *Marmara Denizi* kıyıları boyunca ilerleyerek Üsküdar'a gelmiş ve imparatora özel bir elçi göndererek "aramızda barış olduğu için ülkenizde hiç kimseye dokunmadım. Size sığınan Erbasan ve *Nâvekiyyeler*, sultanın düşmanı olup, *Bizans* topraklarını yağma ve tahrip ettiler; bu nedenle onları bize teslim etmeniz gerekir" demişse de imparator, Erbasan ve beraberindekileri Afşin Bey'e teslim etmemiştir. Başbuğları Erbasan'ın *Bizans'a* sığınması üzerine, ona bağlı *Nâvekiyye Türkmenleri*, aynı toplulukta bulunan başka beylerin komutaları altında *Anadolu'da Bizans'a* akınlarını sürdürmüşlerdir. Bu konuda bize en ayrıntılı bilgi veren Sibt'in *Mir'atü'z-Zaman* adlı eserine (Garsunni'me Muhammed'in kayıp, *Uyûnü't-Tevârih*'inden naklen) göre, bunlardan bir bölümü (aşağı yukarı 3-4 bin çadırılık) Kurlu et-Türkî, Uvakoğlu Atsız ve kardeşleri (Çavlı Bey vs.) Şöklü Bey ve Hanoğlu Harun'un adı bilinmeyen bir yeğenin komutaları altında, bu sırada *Mısır Fâtımî Halifeliği'nin* yönetiminde bulunan *Filistin'e* gelerek fetihlerde bulunmuşlardır. Kurlu Bey ve adları geçen öteki beyler, *Taberiyye Gölü'nün* doğusundaki verimli *Belkâ* topraklarını fethile buralarda yurt tutmuşlar, ayrıca *Arap* kabilelerinin erzak deposu durumunda bulunan *Nâman* kalesini de ele geçirmişlerdir. Fetihlerini sürdüren *Nâvekiyye Türkmenleri*, batı yönüne hareketle *Taberiyye* üzerinden güneye inerek bugün *İsrail* sınırlarında bulunan ve *Kudüs'ün* aşağı yukarı 50 km. batısında yer alan *Remle* ve yörelerini fethettiler. Burasını başkent yapan Kurlu Bey, *Filistin'de* ilk kez, *Büyük Selçuklu Devletine* tâbi bir *Türkmen Beyliği'ni* kurmuş oldu. Bu sıralarda *Remle*, bu yörelerde konaklayan göçebe *Arap* kabilelerinin yağmaları nedeniyle harap ve ıssız bir durumda olup çarşılarının kapıları da yoktu, tarlalarda ekim yapılmıyordu. Beyliğin hükümdarı olan Kurlu Bey, derhal *Remle'nin* imarına girişti; komşu yörelerden çiftçiler getirterek toprakların ekimine başlattı; özellikle büyük ölçüde ihmale uğramış olan zeytin üretiminin gelişmesini sağlamak amacıyla büyük çabalar gösterdi. Kurlu Bey'in bu çabaları sonucunda, o yıl hasat mevsiminde, yalnız zeytin ürününden 300 bin altın gelir elde edilmiştir. Bunun 30 bin altını *mîrî* hakkı olarak alınmış, geri kalan 270 bin altın çiftçilere dağıtılmıştır.

Böylece Kurlu Bey tarafından *Filistin'de* kurulmuş olan *Nâvekiyye Türkmen Beyliği*, buradaki yöresel hâkimiyetlerini meşrû bir halde sürdürebilmek için, ilgili kaynaklarda tâbiiyetlerini gösteren herhangi bir kayıt bulunmamakla birlikte, federal bir yönetim sistemine sahip olan *Büyük Selçuklu Devletine* doğal olarak tâbi olduklarını ifade etmek yerinde olacaktır.

Kurlu Bey, *Filistin*'de çok geçmeden *Mısır Fâtımîleri* (*Akkâ* valisi *Bedrülcemalî*, *Sur* valisi *Aynüddeve* ve *Dımaşk* valisi *İbn Münzevel-Kitamî*) ve *Haleb Mirdasoğulları Beyliği* (Emîr *Mahmut*) ile çeşitli başarılı askerî ve siyasal ilişkilerde bulunmuş ve beyliğinin bölgede kuvvetli bir askerî güç ve varlığa sahip olduğunu kanıtlamıştır.

Kurlu Bey'in 1071 yılında *Akkâ*'yı kuşattığı sırada ölümü üzerine, yerine *Oğuzların Kınık* boyuna mensup olduğu ilk kez tarafımızdan tespit edilen *Uvakoğlu Atsız Bey*liğine başına geçmiştir. *Atsız Bey*, tâbi olduğu *Büyük Selçuklu Devletinin* fetih plânlarına uygun olarak *Kudüs*, *Taberiyye*, *Trablusşam*, *Sur*, *Akkâ*, *Humus*, *Rafeniyye* ve *Dımaşk*'ı fethetmek suretiyle (1071-1076 yılları arası) beyliğinin sınırlarını kuzeyde, *Haleb*, güneyde ise *Mısır* sınırlarına değin genişletmeyi başarmıştır. Fakat onun 1076 yılında düzenlediği *Mısır* seferinde ağır bir bozguna uğraması üzerine *Büyük Selçuklu Devleti* hükümdarı Sultan *Melikşah* tarafından *Suriye ve Filistin Selçuklu* hükümdarlığına atanan Sultan *Alp Arslan*'ın oğlu *Tutuş* tarafından öldürülmesi (1079) sonucunda hâkimiyeti sona ermiştir; böylece *Kurlu Bey* tarafından kurulan ve *Atsız Bey* tarafından da sınırları genişletilen *Nâvekiyye Türkmen Beyliği* de böylece sona ermiş, fakat beylik, başında, Selçuklu ailesinden *Tutuş*'un bulunduğu yine *Büyük Selçuklu Devletine* tâbi bir *Suriye Selçuklu Melikliği* statüsüne kavuşturulmuş oldu. İşte bu konuda en ayrıntılı ve güvenilir bilgiler veren *Mir'atü'z-zaman*'daki *Nâvekiyye Türkmenleri* hakkındaki kayıtlar bunlardan ibarettir.

Sonuç olarak *Nâvekiyye Türkmenleri* hakkında fikir ve görüşlerimizi şöylece ifade etmeliyim:

Prof. Dr. O. Turan'ın ancak 1969 yılında, sultan *Alp Arslan*'a isyan ile *Anadolu*'ya gelip fetihlerde bulunan *Erbasan*'ın buyruğu altında ilk kez adına rastlayabildiğimiz *Nâvekiyye Türkmenlerini* *Arslan Yabgu*'ya bağlama görüşü, ciddi filolojik açıklamalara dayanmadığı gibi, *Arslan Yabgu* dönemindeki kaynaklara da yansımamıştır. Ayrıca onun *Irak Türkmenlerini* de *Arslan Yabgu*'ya bağlama fikrini kanıtlayacak herhangi bir kayıt (*Yabgulu*, hattâ *Nâvekiyye*, *Yâvegiyye* vs.), o dönem kaynaklarında asla yer almamıştır. Bu nedenlerle *Nâvekiyye* (*Yâvegiyye*, *Yâvegiyan*) sözcüğünü, *Prof. Dr. A. Ateş*'in filolojik açıklaması doğrultusunda, yani "Yolunu kaybeden, sapkın, başıboş dolaşan, göçebe kabile ve zümre" anlamında kabul etmek tarihî kayıtlara da uygun düşmektedir.